

BAŞTAN AYAĞA GÜZEL

Hâfız, Fuzûlî ve Bâkî'nin Őiirlerinde
Sevgili Tasviri

AHMET EMİN SARAÇ

✕ @ f / otukennesriyat

YAYIN NU: 2133
KÜLTÜR SERİSİ: 1154

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-750-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kitap Editörü: Güler Doğan Averbek

Kapak Görseli: Rızâ-yı Abbâsî, "Şiir Okuyan Bir Genç",
Britanya Müzesi, nr. 1920,0917,0.298.3

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2025

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ahmet Emin Saraç: 1992’de İstanbul’da doğdu. İlk ve orta tahsilini doğduğu şehirde tamamladı. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun olan Saraç, 2018’de İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Fuzûlî’nin Farsça ve Türkçe Gazellerinin Aruz ve Kafiye Bakımından İncelenmesi” başlıklı teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 2023 senesinde yine aynı üniversitede Prof. Dr. Mustafa Çiçekler danışmanlığında hazırladığı “Hâfız, Fuzûlî ve Bâkî’nin Gazellerinde Sevgili Tasviri” başlıklı teziyle doktor unvanını elde etti. Akademik dergilerde nazım bilgisi, metin tenkidi gibi konularda makaleleri yayımlandı. 2016 yılından beri İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak bulunan Saraç, klasik Türk edebiyatı sahasındaki çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	13
Çalışmada İncelenen Şairler	14
Kaynaklar	18
SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARININ İFADE EDİLİŞİ.....	23
Benzetme ve Mukayese	23
Sıkça Kullanılan Sanatlar: Tenasüp, Tezat ve Tevriye.....	29
Tasavvufi Dilin Sevgili Tasvirine Tesiri	30
HÂFİZ, FUZÛLÎ VE BÂKÎ'NİN SEVGİLİ TASVİRLERİNİN TAHLİLİ	37
Öne Çıkan Güzellik Unsurları.....	37
Sevgilinin Vücut Aksamı İçin Kullanılan Müşebbehünbihler.....	38
Kelimelerin Dillere Göre Dağılımı	42
SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI	47
Saç	49
Alın	101
Kulak	105
Kaş	107
Göz	123
Kirpik.....	143
Ben	151

Yüz	167
Hat	215
Dudak	239
Diş	269
Ağız	273
Dil	287
Çene	289
Gabgab	293
Boyun	295
Göğüs	297
Sâid	301
El	303
Parmak	307
Boy	309
Bel	333
Baldır	339
EKLER	341
KAYNAKLAR	353
MÜŞEBBEHÜNBIH İNDEKSİ.....	363

ÖN SÖZ

Klasik Türk ve Fars şiirinin en yaygın temalarının başında aşk gelmektedir. Aşktan bahseden şiirlerde ise sevgilinin fiziki özelliklerinin üzerinde bilhassa durulduğu görülmektedir. Bu fiziki özelliklerin başında uzun boy, ince bel, siyah saç, siyah göz ve küçük dudak gelmektedir. Bazı istisnaları bir kenara koyarsak hemen bütün metinlerde ideal güzel, bu vasıflara sahiptir. Sevgilinin fiziki unsurlarının nelere teşbih edileceği de büyük ölçüde belirlenmiş, hatta bu konu üzerine müstakil eserler de kaleme alınmıştır.

Türkiye’de çok sayıda şairin divanı üzerine tahlil çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu eserlerde pek çok konunun yanı sıra eski Türk edebiyatında sevgilinin ne şekilde tasvir edildiği üzerinde de durulmuştur. Bu konuya müstakil olarak eğilen çalışmalar ise sınırlıdır. Esas olarak 1960’lı yıllarda başlayan divan tahlili çalışmalarının genellikle tek bir şair üzerine olduğu görülmektedir. Hâlbuki klasik bir edebiyatta şairler arasında çok fazla farklılık görülemediği için az sayıda şairin değerlendirilmesi bile o edebiyatın muhtevasını çok büyük bir nisbette gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla müstakil olarak bir divan hakkında yapılmış bir tahlilde sunulan bilgilerin, ondan iki asır önce veya sonraya ait bir divanın tahlilindekilerden ciddi bir farkı bulunmamaktadır. Elbette bazı farkların olduğu da şüphesizdir. Fakat bu tahlilleri tek başına okuduğumuzda bu farkları tesbite imkân yoktur. Dolayısıyla mukayeseyi ön plana çıkaran çalışmaların daha faydalı olacağı tahmin edilebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türk şairleri üzerindeki yorumları tarihî bir zemine oturtabilmek maksadıyla bunların Fars şairleriyle kıyaslanması gerekmektedir. Fakat bu tür çalışmalara maalesef nadiren rastlanmaktadır.

Bu mülahazalar bizi Türk şairlerinin en fazla örnek aldığı Fars şairi Hâfız-ı Şîrâzî ile divan edebiyatının klasik dönemi addedilen 16. asrın en önde gelen iki şairi Fuzûlî ve Bâkî’nin sevgiliyi nasıl

GİRİŞ

Bu çalışmada, tarihî ve coğrafi sebeplerle aralarında büyük oranda müştereklik bulunan klasik Fars ve Türk edebiyatlarında sevgilinin ne suretle tasvir edildiği, üç büyük şair Hâfız, Fuzûlî ve Bâkî'nin gazellerinden hareketle tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Memleketimizde yapılan divan tahlillerinde genellikle yalnız Türk şairlerinin divanları ele alınmış, bunların Fars şairleriyle ortaklıkları üzerinde yeterince durulmamıştır.¹ Hâlbuki Türk şairlerinin hayal dünyaları Fars şairlerinininkiyle, onları kısmen tasfiye veya ikmâl etmekle beraber, aynı iskelete sahiptir. Dolayısıyla bu şairlerin beraber incelenmesi Türk edebiyatının oturduğu zemini daha iyi kavramamıza imkân sağlayacaktır. Bu düşünce doğrultusunda divan şairlerinin en çok etkilendiği Fars şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî, Osmanlı klasik edebiyatının zirve şahsiyeti olarak kabul edilen Bâkî ve coğrafi bakımdan bu iki şairin arasındaki bir mevkide yaşamış, hem Fars hem Türk edebiyatına mensup Fuzûlî, çalışmada ele alınacak şairler olarak belirlenmiş; konu sevgili tasviri olduğu için özellikle bu bahsin işlendiği nazım şekli olan gazeller incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde şairlerin sevgiliyi tasvir ederken hangi teknikleri kullandıklarından kısaca söz edilmiştir. Burada teşbih hakkında yaptığımız tasnifin belagat kitaplarındaki teorik bakış açısının dışında olmakla beraber eldeki metinlere daha fazla uyan bir yaklaşım olduğunu düşünüyoruz.

İkinci bölümde Hâfız, Fuzûlî ve Bâkî'nin sevgili tasvirlerinin ana çizgileri istatistikler eşliğinde tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ana görevini oluşturan üçüncü bölümde sevgili tasviri, klasik görüşe uygun olarak her bir uzuv baştan ayağa sıra ile ele alınarak işlenmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalarda uzvun sıfatları

¹ Bunun bir erken dönem istisnası olarak Ali Nihad Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tetkik* adlı çalışması zikredilebilir.

SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARININ İFADE EDİLİŞİ

Edebiyatta ve bilhassa şiirde gündelik dilin dışında, farklı bir dil kullanılır. Şairler, meramlarını daha etkileyici bir şekilde aktarabilmek için veya başka bir saikle çeşitli benzetmelere başvurur, edebî sanatlardan istifade ederler. Sözlerine remzî manalar katanlara da rastlanır. Şairlerin sevgiliyi tasvir ederken en fazla kullandıkları ifade yöntemlerinin belirlenmesi, konunun daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği için bu bölümde klasik Fars ve Türk şiirinde benzetme yapmanın yolları üzerinde durulmuş; tenasüp, tezat ve tevriye sanatlarına temas edilmiştir. Ayrıca mutasavvıfların icat ettiği sembolik dilin çalışmada ele alınan şairler üzerinde ne ölçüde tesirli olduğu sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Benzetme ve Mukayese

Bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi, yani teşbih, şairlerin meramlarını ifade etmek için en sık başvurdukları ifade biçimlerindedir.¹ Klasik belagat kitapları teşbihin dört unsurdan oluştuğunu belirtirler: Benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehünbih), benzetme yönü (vech-i şebeh), benzetme edatı. Şiirde bu dört unsurun bir arada kullanıldığı teşbihlerle karşılaşmak çok zordur. Teşbihin “beliğ” vasfını kazanmasına mâni olduğu için şairler bundan kaçınırlar.

Şiirde teşbihin çok farklı şekillerde belirtildiği görülmektedir. Bunları maddeler hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz.

---

¹ Teşbih için bkz. M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat ve Biçim-Ölçü-Kafiye*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019, s. 133-146.

HÂFIZ, FUZÛLÎ VE BÂKÎ'NİN SEVGİLİ TASVİRLERİNİN TAHLİLİ

Öne Çıkan Güzellik Unsurları

Hâfız, Fuzûlî ve Bâkî'nin gazellerinde sevgilinin bahsi geçen vücut aksamı ve dört divanın ortalamasına göre bunların kullanım oranları şu şekildedir: yüz (%30,793), saç (%18,299), dudak (%13,008), boy (%10,201), göz (%5,841), kaş (%5,364), hat (%4,652), ağız (%3,053), ben (%2,703), kirpik (%1,497), göğüs (%1,018), çene (%0,906), bel (%0,777), diş (%0,549), alın (%0,284), sâid (%0,256), el (%0,213), kulak (%0,182), gabgab (%0,126), boyun (%0,114), baldır (%0,071), parmak (%0,061), dil (%0,041).

Buna göre sevgilinin en fazla bahsi geçen uzuvlarının sırasıyla yüz, saç, dudak ve boy olduğunu söyleyebiliriz. Bu dört unsurun, bütün uzuvlardan bahseden beyitlerin içinde yüzde %72,3'ü oluşturduğu görülmektedir. Bu yüksek oran, şairlerin ellerinde çok daha fazla malzeme olmasına rağmen yine de dikkatlerini belli noktalara teksif ettiklerini göstermektedir. Bundan sonra en fazla bahsi geçen unsurlar yüze ait olanlardır. Yüzün haricinde yer alan unsurlar arasında en fazla ismi geçen göğsün %1, belin %0,77 oranında zikredilmiş olmaları şairlerin –bütünüyle boydan bahsetmelerini bir kenara koyarsak- genellikle yüzün dışında bir güzellik unsuru aramadıklarını göstermektedir.¹ Mesela günümüzde güzellik unsuru olarak kabul edilen kalça yahut bacağın hiç bahsinin geçmemesi dikkati çekmektedir.² Yine ele aldığımız gazellerde hiç zikredilmeyen burunun ise klasik Fars ve Türk edebiyatlarında az da olsa geçtiğini burada belirtmeliyiz.³

¹ Bunda sevgilinin başka bölgelerinden bahsedilmesinin edebe aykırı olarak görülmesinin de payı olduğu düşünülebilir.

² Bununla birlikte baldır, Hâfız'da geçmektedir.

³ Mesela yukarıda "Sevgilinin Azasına Dair Müşebbehünbihleri Belirten Eserler"

SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

Sevgilinin güzellik unsurlarına dair bir sözlük mahiyetinde olan bu bölümde klasik Fars ve Türk edebiyatı literatüründeki sıralamaya uyularak sevgilinin uzuvları yukarıdan aşağı (serâpâ, baştan ayağâ) sıralanmıştır. İlgili uzuvdan bahseden beyitler; a) vasıflar, b) müşebbehühnihler, c) alakalılar olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Hem müşebbehühnih hem vasıf kategorisine girebilecek bazı maddeler (mesela *sarhoş*, *zalim*) müşebbehühnih olarak kabul edilmiştir. Bu bölüm hazırlanırken ayrıca şunlar dikkate alınmıştır:

- Madde başları alfabetik olarak ve olabildiğince günümüz Türkçesindeki karşılıklarıyla verilmiş, bunların manzumelerde hangi lafızlarla ifade edildiği ise parantez içinde gösterilmiştir. Bu lafızlar her zaman müteradif kelimeler değildir. Mesela saç için doğrudan “anber” kelimesi kullanılabileceği gibi “mu’anber” (anberli) kelimesi de tercih edilmiş olabilir. Yahut saçın düğümlü olduğunu belirtmek için sıfat olarak “giriş-gîr (düğümlü)” kelimesi kullanılabileceği gibi isim olarak “akd (düğüm)” de kullanılmış olabilir. Bu şekilde müteradif olmayan kelimeler italik olarak belirtildi. İlgili lafzın beyitlerde açık ve tam bir şekilde yer almadığı durumlarda bu kısmı boş bıraktık; kaşın müşebbehühnihlerinden “iki mısra” ve “kırlangıç kanadı”nda olduğu gibi.

- Bazı beyitlerde uzuv zahiren belli bir unsura teşbih edilmiş olmamakla beraber saklı olarak bir teşbih mevcut olabilmektedir. Mesela “dudak”ın “ateş”e teşbihi pek çok beyitten açıkça bilindiği için bu iki unsurun, bir beyitte aralarında teşbih bağı kurulmaksızın kullanıldığı durumlarda şair bu teşbihi de okuyucuya hatırlatmış olmaktadır. Bu tür ifadeler divan şairlerinin sıkça başvurdukları teşbih yollarından olduğu için bunlardan feragat etmek konuyu eksik anlamak olacağından, çalışmada bu tür beyitlere de yer verilmiştir.

SAÇ

Saç, yüzden sonra en fazla bahsi geçen güzellik unsurudur.¹ Benzer şekilde yüzden sonra en fazla kelimeyle zikredilen unsurdur. Saçı ifade etmek üzere *saç, kıl, mûy, târ, zülf, turra, gîsû, kâkûl, mergûl, külâle, ca'd* kelimeleri kullanılmıştır. Bunların arasındaki farklar şu şekildedir:

Zülf: Kulak önünden inip yüzün iki tarafından sarkan saç için kullanılmaktadır. *Zülfeyn* (iki zülf) şeklinde de geçer.²

Turra: Alna düşen saç için kullanılmaktadır.³

Gîsû: Gerdana düşen saçta denmektedir.⁴ *Gîsuvân* (gîsûlar) şeklinde de kullanılır.

Kâkûl ve *mergûl*: Perçem demektir.⁵

¹ Sevgilinin güzellik unsurlarının kullanım oranları için “Öne Çıkan Güzellik Unsurları” başlıklı bölüme bakılabilir.

² Zülf, Arapçada “gecenin bir parçası” manasına gelen “zülfe”nin çokluk hâli olan “zülef” kelimesinden gelmektedir. Farsça’da kelimedeki *lam* harfi sakin olarak telaffuz edilir. Siyahlık münasebeti dolayısıyla saçın müşebbehühünbihidir. Müşebbehühünbih müşebbeh olarak kullanılarak mecazen kulağa yakın saçta itlak olunmuştur (*Dihhudâ*, c. 8, s. 11357). Südi bu kelimeyi “Kulak önünden inen saçlardır.” diye tarif eder (c. 1, s. 297). Sâmi’de ise “Mahbûbe saçı ve ‘ale’l-husûs yüzün iki tarafından sarkan saç bölükleri” şeklinde açıklanmaktadır (s. 686).

³ “Alından yukarı başın önidir ki ‘Arabîde ana nâsiye dirler, sonra nâsiyenin alın üzerine inen saçlarda isti’mâl eylediler, zikr-i mahall ve irâde-i hâll kabîlindedir” (*Sûdi*, c. 1, s. 286); “Cebhede olan mutlakan saçta itlak olunur, uzadıkça kesilip perdâhte olduğu için” (*Kâmûs*, c. 3, s. 2136); “Alın saçı, nâsiye-i dilberden sarkan kıvrırcık saç lülesi, ca’d” (*Sâmî*, s. 883). *Enîsü’l-‘Uşşâk*’ta her nedense omuza düşen saçta turra dendiği söylenmektedir (*Râmî*, s. 44).

⁴ “Cânânın kulağı tozından inüp gerdenine tolanan saçta dirler” (*Sûdi*, c. 3, s. 2229); “Uzun saç ve bilhassa kadınların boyun arkasından sarkan saçı” (*Amîd*, c. 2, s. 1705).

⁵ “Kâkûl: Başın tepesinde olan saçta denir ki perçem ta’bîr olunur” (*Burhân*, s. 467); “Kâkûl: Zülf ve perçem ma’nâsına” (*Şu’ûrî*, c. 4, s. 2930); “Kâkûl: Perçem ki başın tepesinde veyâhut yanak üzerine saliverilmek üzere başın yan taraflarında

ALIN

Alın için *alın* ve *cebîn* kelimeleri kullanılmaktadır. Sevgilinin az bahsedilen unsurlarından biridir. Alın için kullanılan müşebbehünbihlerin benzerlik yönü genellikle beyaz ve parlak olmalarıdır.

VASIFLARI

Açık (açık)

Aşağıdaki beyitte “ter-dâmen” (iffetsiz) ile “alını açık yüzü ak” (iffetli) deyimlerinin mecazi ve gerçek manaları arasında oyun yapılmaktadır. Sevgiliyi gül gibi bir iffetsize benzetmenin hata olduğu, onun yasemin gibi namuslu bir çiçeğe benzetilebileceği söylenmektedir. Yaseminin namuslu olarak tasavvuru, deyim ilkasıyla söylenmiş bir söze benzetmekle beraber, güle iffetsizlik isnadı, gonca iken açılıp saçılması, ayrıca çok su isteyen bir çiçek olması (“ter-dâmen”in lügat manası “ıslak etekli”dir) gibi özelliklerinden olabilir.

Gül gibi ter-dâmene teşbîh iden kimdür seni

Yâsemen gibi cihânda alnun açuk yüzün ag (Bâkî 227.3)

Kırışık (çîn)

Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliye hitap etmekte, kendisinden incinip de alınının kırışmasındansa başına yüzlerce kılıç darbesi indirmesinin kendisini daha az acıtacağını söylemektedir.

مرا بالای هم صد تیغ اگر بر سر زنی زان به

(Fuzûlî 167.2)

که کردی رنج و از تندیت چین بر جبین افتد

“Başıma yüzlerce kılıç indirirken, incinip sinirden alnunu kırıştırmandan iyidir.”

KULAK

Kulak için *gûş*, kulak memesi içinse *bünâgûş*¹ kelimeleri kullanılmaktadır. Kulak memesinin kulağa göre daha fazla bahsedilen bir unsur olduğu görülmektedir. Kulak yalnız Bâkî’de geçmektedir.

MÜŞEBBEHÜNBIHLERİ

Gül (gül)

Kulağın güle benzetilmesinin gülün yapraklarının kat kat oluşuyla kulağı hatırlatmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin âşığa nazar etmemesini dilberlik âyini gereği gözüne istiğna sürmesi çekilmiş olmasına bağlamakta, yoksa güle benzeyen kulağının âşığın sözlerine kulak verdiğini söylemektedir.

Bakmaz ammâ sendedür gül gibi gûşı n’eylesün
Kühl-i istiğnâ çekilmiş nergis-i ra’nâsına (Bâkî 408.2)

Kulak memesinin de kıvrımlı şekli sebebiyle gülün yaprağına benzetildiği tahmin edilebilir. Ona takılan küpe ise bu durumda çiye benzetilmiştir.

Jâleler tamlamağ ister gül-i terden gûyâ
Görinen dürr-i bünâgûşı degüldür yârun (Bâkî 276.6)

Gümüş (sîmîn)

Kulak memesinin, parlaklığı sebebiyle gümüşe benzetildiği düşünülebilir. Aşağıdaki beyitte tatlı dudaklı, gümüş kulak memesine

¹ Sahih olanı “bünâgûş” olmakla beraber Türkçede “binâgûş” şeklinde de telaffuz edilmektedir. *Dihhudâ* (c. 3, s. 4347) ve *Ânendirâc*’da (c. 1, s. 770) “bünâgûş”; *Salâhî* (c. 2, s. 220) ile *Sâmî*’de (s. 303) “binâgûş” şeklinde geçmesi bunu göstermektedir. Arap harflerinden yapılan transkripsiyonlarda “benâgûş” şekline de rastlanmaktadır.

KAŞ

Kaşı ifade etmek için *kaş* ile *ebrû* yahut *ebruvân* (ebrûlar) kelimeleri kullanılmaktadır. Kaş için en çok kullanılan müşebbehünbihler *hilâl*, *mihrap*, *tâk*, *yay*'dır. Ele aldığımız şiirlerde yalnız siyah kaşla karşılaşılmaktadır.¹

VASIFLARI

Bitişik (muttasıl, peyveste)

Bitişik kaş, klasik Fars ve Türk edebiyatlarında makbul bir kaş türüdür.² Onu ifade eden muttasıl ve peyveste kelimeleri, buldukları beyitlerde çoklukla tevriyeli kullanılmaktadır. Mesela aşağıdaki beyitte şair, gönlünde daima sevgilinin kaşının sevdasını taşıdığını söylemekte, hiç kimsenin başında sürekli böyle bir sevdanın bulunmadığını belirtmektedir. Burada şair “muttasıl” kelimesini doğrudan sevgilinin kaşına atfetmemiş olmakla beraber kaşın vasfı olan bu kelime bililtizam kullanılmıştır.

متصل دارد سر سودای ابروی تو دل

(Fuzûlî 245.1)

هیچ کس در سر چنین سودا ندارد متصل

¹ İncelediğimiz metinlerde geçmemekle beraber eski şiirde sarı kaşla çok az da olsa karşılaşılabilmektedir. Mesela Sürûrî'nin sarı kaş hakkındaki müstakil gazeli için bkz. *Sürûrî*, s. 165 ile Niyazi Ünver, “Gelibolulu Sürûrî ve Divanı”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 506. Ayrıca divan nüshalarının çoğunda geçmediği için şaire aidiyetinde şüphe taşıdığımız Bâkî'ye atfedilen bir gazelde de sarı kaştan bahsedilmektedir: “Tuğrâsı berâتون yazılır ekseri altun / Rûyunda kaşun zerd olur ise n'ola şâhâ” (5.3).

²

ابرو بر دو قسم است متصل و منفصل بعضی به هم پیوسته و بعضی از هم گسسته و از روی لطف پیوسته خوش است

(*Râmî*, s. 48). Tercümesi: “Kaş iki kısımdır: Bitişik ve ayrık. Bazısı birbirine ulaşır, bazısı ayrı kalır. Letafet bakımından bitişik olan hoştur.”

GÖZ

Göz için kullanılan kelimeler *göz*, *çeşm* ve *dide*'dir. Genellikle siyah olarak karşımıza çıkmakla beraber elâ göze de rastlanmaktadır.¹ Göz için en çok kullanılan müşebbehünbihler *cadı*, *hasta*, *nergis* ve *sarhoş*'tur.

VASIFLARI

Çekik (keşide)²

Şairin bir güzeli tasvir ettiği gazele ait aşağıdaki beyitte, o güzelin fasih ve tatlı sözlü olduğu, uzun ve çevik bir vücuda, latif ve gönülleri kendine çeken bir yüze, çekik ve hoş bir göze sahip olduğu söylenmektedir.

لفظی فصیح شیرین قدی بلند چابک

روی لطیف دلکش چشمی خوش کشیده (Hâfız 436.4)

“Tatlı ve fasih bir söz, çabuk ve çevik bir vücut, gönül çekici latif bir yüz, çekik ve hoş bir göz...”

Dar (teng)

Aşağıdaki beyitte şair, kendisi gibi çulsuz bir fakire bile saldıran o asker Türk'ün açgözlülüğüne kurban olayım demektedir. Beyitte, mecazen “hırslı, tamahkâr” manasına gelen “teng-çeşm” tabiri ile lügat manası olan “dar göz” de kastedilmektedir.

¹ Ele aldığımız şairlerde geçmemekle beraber klasik şiirde mavi göz ile de az da olsa –daha çok “çeşm-i kebûd” şeklinde- karşılaşılmaktadır (Bkz. Reyhan Çorak, “Klasik Türk Şiirinde Mavi Göz”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* II/2 (2019): 845-868).

² Râmî, çekik (keşide) gözü Türk (Tatar) gözü olarak adlandırmaktadır (s. 51). Sûdî'nin kelimenin izahında “Ba'zı nâzlı dilberler gözünü süze süze bakarlar, gûyâ ki gözlerinde bir fûtür var” (c. 3, s. 2360) demesine nazaran kelime tabii olarak gözün çekik olmasından başka süzgün bakışlı göz için de kullanılmaktadır.

KİRPİK

Kirpik için *kirpik*, *müje* yahut *müjgân* (müjeler) kelimeleri kullanılmaktadır. Genelde sivriliği/keskinliği ve âşığı yaralaması dolayısıyla ele alınır. Kirpik için en çok kullanılan müşebbehünbihler sırasıyla *ok* ve *kılıç*'tır.

VASIFLARI

Çok sayıda (*sad*, *hezâr*)

Sevgilinin çok sayıdaki kirpiklerinin uçlarında âşığın gönlünden birer parça vardır. Âşık, sevgilisine uykuya dalmasını, böylece kirpikleri kapandığı vakit gönlünün de bir araya geleceğini söylemektedir. “Cem’iyyet” (topluluk) huzur manasına gelir. “Sad-pâre”deki 100, kesretten kinayedir.

Mest-i hâb-ı nâz iken cem’ it dil-i sad-pâremi
Kim anun her pâresi bir nevk-i müjgânundadır (Fuzûlî 90.5)

Siyah (*siyâh*/*siyeh*)

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilisine kara gözlerinden dolayı dininde binlerce gedik açıldığını söylemekte; kendisine yaklaşmasını, zira hasta gözlerinden de binlerce dert edinmek istediğini belirtmektedir.

بمژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم

(Hâfız 367.1)

بیا کز چشم بیمارت هزاران درد بر چینم

“Siyah kirpiklerle dinimde binlerce gedik açtın. Gel ki hasta gözlerinden de binlerce dert toplamak istiyorum.”

BEN

Beni ifade etmek için yalnız *hâl* kelimesi kullanılmaktadır.¹ Rengi çoğunlukla siyahtır. Genellikle tek benden bahsedilmektedir. Benin mevkii ise değişebilmektedir. Çoğunlukla yanakta olmakla beraber dudakta ve hatta nadiren kaşlarda yer alabilmektedir.² En çok benzetildiği unsur misktir. Bu benzetme ile kasedilen, misk karıştırılarak yapılan suni benlerdir. Eski şairlerin bahsettikleri benlerin ne kadarının yapma ben olduğunu belirlemek mümkün olmasa da bunların ciddi bir miktarı oluşturduğu tahmin edilebilir.³

¹ “Ben”, Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelime olmasına, hatta *Bahrü'l-Ma'ârif*'te bu maddenin “kara ben” şeklinde verilmesine rağmen Fuzûlî ve Bâkî'nin gazellerinde bu kelimenin geçmemesi dikkat çekmektedir.

² Nizameddin Terîni'nin *Kavâ'idü'l-'Urefâ ve Âdâbu'ş-Şu'arâ*'sında geçen benin yeri hakkındaki bilgileri, konumuzla ilgisi dolayısıyla aktarıyoruz: “Bil ki ben bir kaç çeşit üzeredir: İlki, iki kaş arasında olanıdır, buna *kevkeb-i münhasif* denir. İkincisi yanak üzerinde olanıdır, ona *sipend* derler. Üçüncüsü dudak üzerinde olanıdır, ona *hâl-i mukabbel* denir. Dördüncüsü çenedekidir, buna *hâl-i dil-pesend* denir. Beşincisi ise eldeki bendir, buna *hacerü'l-esved* denir” (Nizâmeddin Terîni Kandeherî, *Kavâ'idü'l-'Urefâ ve Âdâbu'ş-Şu'arâ*, haz. Ahmed Mücâhid, Tahran: İntişarat-ı Süruş, 1376, s. 223). Ele aldığımız şairlerde bu belirtilenlerden yalnız *sipend* yer almaktadır. Bkz. Ben, Müşebbehünbihleri, Üzerlik Tohumu.

Farklı mevkilerde yer alan benler hakkındaki birçok beyit içinse şuraya bakılabilir: Mehtap Erdoğan Taş, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, s. 244-247.

³ “Yüzün uygun bir yerinde bir benin ... güzellik nişanı bilindiği zamanlar, bensiz dilberler, yüzlerinde seçtikleri bir yere ve yaraşık alan büyüklükde 'lâden' denilen maddeden sun'î bir ben yapıştırmışlardır. Lâden, Gird Adasında yetişen bir cins çalıdan elde edilir zamkdir; balmumu kıvamına getirilerek küçük bir parçası koparılır, ben yapılırdı” (Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Doğan Kitap, 2015, s. 39-40). İşlenen devirdeki ideal güzel anlayışının o zaman yaşayan kişileri bu özelliklere uymaya ne ölçüde teşvik ettiği araştırılması gereken bir husustur. Benin bir güzellik unsuru sayılmasının yapma beni yaygınlaştırmasına benzer şekilde mesela ideal güzelin saçının siyah olmasının yahut zülflere sahip olmasının, güzelliğiyle öne çıkmak isteyen kişileri

YÜZ

Yüz, sevgilinin en fazla bahsi geçen güzellik unsurudur. Aynı zamanda en fazla kelimeyle belirtilen unsurdur. Bu kelimeler şunlardır: *yüz, yanak, likâ, rû, ruh, ruhsâr, 'izâr, had, 'ârız, vech, tal'at, çihre, sîmâ, peyker, dîdâr, sûret, cemâl*. Bunlara çok defa yüzü ima eder şekilde kullanılan *hüsn*'ü de eklemek mümkündür. Yanağın çoğunlukla yüz ile karışmış bir şekilde kullanıldığı, pek çok defa biri için kullanılan bir kelimeyle diğersinin kastedilmiş olduğu göz önünde tutularak yanağı yüz içinde mütalaa etmek en doğrusudur. Nitekim *Bahrü'l-Ma'ârif* ile *Enîsü'l-'Uşşâk*'ta da yanak için müstakil bir madde yoktur.

Yüz genellikle beyaz olarak geçmektedir. Bununla beraber Hâfız'da buğday renkli ve hatta koyu esmer olarak geçtiği birer beyit mevcuttur. Ayrıca al da yanağa izafeten kullanılan bir renktir. Yüz için en çok kullanılan müşebbehünbihler *ay, ayna, gül, gül bahçesi, güneş, lale* ve *semen*'dir. Maşuğun âşıklarından gizlemek için yüzünü örtmesi durumu sebebiyle *örtü*, yüz ile beraber sıklıkla geçmektedir.

VASIFLARI

Açık ('ayân)

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin güzel yüzünün kendisine letafetten bir âyet gösterdiğini, bu sebeple her sözünün güzellik ve lütf hakkında olduğunu söylemektedir. Beyitteki "keşf", yüzü açığa çıkarmaya, örtüsünü kaldırmaya işaret etmektedir. "Tefsîr", "keşf" kelimesinin Zemahşerî'nin meşhur *Keşşâf* tefsirini hatırlatması sebebiyle kullanılmıştır. Ayrıca iki kelimenin lügavi manaları da birbirine yakındır.¹

¹ "et-Tefsîr: Pûşide ve mestûr nesneyi rûşen ve 'ayân eylemek ma'nâsınadır" (*Kâmûs*, c. 3, s. 2254); "el-Keşf: Bir nesneyi setr eden perde ve örtü makûlesini gidermekle ve kaldırmakla açığa çıkarmak ma'nâsınadır" (*Kâmûs*, c. 4, s. 3841).

HAT

Hat, yalnız *hat* kelimesi ile ifade edilmektedir. Hat için en çok kullanılan müşebbehünbih *yazı*'dir. Modern dönemde klasik edebiyat hakkında yapılan çalışmalarda hattın manasının tahrif edildiği gözlenmektedir. Aslında gençlerde yeni çıkmaya başlayan sakal için kullanılan bu kelime¹ modern araştırmalarda çoklukla “ayva tüyü” olarak tercüme edilmektedir. Bu tabir kadınlar için de kullanıldığından ahlaki gayelerle tercih edilmiş benzetmektedir. Hat kelimesinin medlulüyle örtüşmediği için bunu yanlış bir tercüme olarak kabul etmek zorundayız. Hat için Türkçede bir karşılık bulmak yerine bu kelimeyi olduğu gibi almamız gerektiğini düşünüyoruz. Hat çoğunlukla sakal için kullanılmakla beraber onunla bazan bıyık da kasedilebilmektedir. Bunu genellikle beytin manasından çıkarmak mümkün olmaktadır.²

¹ “Hatt”ın lügatlerdeki tarifi şu şekildedir: “Tâze yetişmiş sakal” (*Nâcî*, s. 385); “Tâze zuhûr etmeğe başlamış olan sakal” (*Salâhî*, c. 3, s. 301); “Gençlerde yeni çıkmağa başlayan bıyık ve sakal” (*Sâmî*, s. 583); “Hatt-ı mahbûbân-ı nev-hîz ki şu‘arânın ba‘zısı henüz görünmüş sakala derler ve ba‘zısı tâze bitmiş bıyığa derler. Ve ba‘zısı kaşa müşâbih olduğu hâlde bıyıktır derler ki ‘çâr ebrû’ ta‘biri sahih ola” (*Şu‘ûrî*, c. 2, s. 1561). Sûdî de bu kelimeyi genellikle taze sakal şeklinde tercüme etmektedir. Mesela: “Mûr-ı hatdan murâd teşbîh tarikiyle tâze zuhur eyleyen sakaldır” (c. 1, s. 380); “Tâze sakalı şu‘arâ gâh hat ya‘ni yazıya gâh tâze sebzeyle teşbîh iderler” (*Sûdî*, c. 1, s. 582); “... Gûbâr-ı hat ya‘ni tâze sakal cânânın hurşîd gibi ruhını ya‘nî yanağını örtü” (*Sûdî*, c. 2, s. 1017).

² Yukarıdaki notta hattın tarifinde *Sâmî* ve bilhassa *Şu‘ûrî*’de bıyığa da yer verildiği görülmektedir. Sûdî de Hâfız’ın bir beytindeki hat kelimesini bıyık şeklinde tercüme etmektedir: “[Şair] Cânânın lebi üstinde hatt yaraşduğunu istiğrâb ider, ya‘nî bıyığı yakışdığını makbûl tutar, hâsılı, bıyığını hilâle teşbîh ider” (c. 3, s. 2708).

DUDAK

Dudak için kullanılan kelimeler *dudak* ile *leb*'dir. En fazla *âb-ı hayât*, *deva/ilaç*, *gonca*, *kan*, *la'l*, *şarap* ve *şeker*'e benzetilmektedir. Tatlı olması dudağın en çok zikredilen özelliğidir.

VASIFLARI

Gülümseyen (*handân*)¹

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ölmüş âşıklarını gülümseyen dudağıyla zikrederek onların ruhunu şad ettiği söylenmektedir.

Leb-i handânun ile kıldun yâd
Eyledün mürdelerün rûhını şâd (Bâkî 37.1)

İnce (*nâzûk*, *nezâket*)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin latif bir söz ile âşığın ağzını tatlandırdığı, dudağının adeta ince bir can olduğu söylenmektedir. Beyitteki “nükte” kelimesi incelik manası da taşıdığı için kullanılmıştır.

Ağzumuz şîrîn ider bir nükte-i rengîn ile
La'l-i nâbun ey yüzi gül-şen ne nâzûk cân olur (Bâkî 159.3)

Rengin (*rengîn*)²

Bir tabiat tasvirinin yer aldığı aşağıdaki beyitte gül bahçesindeki goncanın Şirin'in rengin dudağına benzediği, kırdaki laleninse Ferhad'ın kanlı gönlünü andırdığı söylenmektedir.

Nümûne gonca-i gül-şen leb-i rengîn-i Şîrîne
Nişâne lâle-i sahrâ dil-i hûnîn-i Ferhâde (Bâkî 449.2)

¹ “Handân”ın bir manası da “açılmış” olduğu için (*Dihhudâ*, c. 6, s. 8761) beyitlerde bu mananın da kastedilmiş olabileceğini göz önünde tutmalıdır.

² Bkz. Yüz, Vasıfları, Rengin.

DİŞ

Diş için *diş* ve *dendân* kelimeleri kullanılmaktadır. En fazla *inci*'ye benzetilmektedir.

VASFI

Küçük (hurde)

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin dişlerini çok nükteli, ince ve güzel manalarla överek incileri yaraladığını söylemektedir. İnci delmek, aynı zamanda güzel söz söylemeyi ifade eden bir tabirdir. “Hurde” ise “nükte” manasından başka dişin ufaklığını da belirtmek için kullanılmıştır.

*Hurdeler geçmiş-durur dendânun evsâfında kim
Hâme-i Bâkî delüpdür bağrını lü'lûlarun (Bâkî 253.5)*

MÜŞEBBEHÜNBIHLERİ

Çiy (şeb-nem, jâle)

Diş, şekil itibarıyla çiyeye benzetilir. Aşağıdaki beyitte şair, görününün çiy olmadığını, yıldızların sevgilinin dişlerine olan hasetlerinden dolayı eriyip damlalar hâlinde gökten yere düştüklerini söylemektedir.

نیست شب‌نم کاینجم از رشک در دندان تو

(Fuzûlî 129.6) قطره قطره آب می‌گردد ز گردون می‌چکد

“Görünenler çiy değil. Yıldızlar senin dişlerinin incisine hasetten dolayı eriyip damla damla gökten düşüyorlar.”

AGIZ

Ağız için kullanılan kelimeler *ağız*, *dehen/dehân*, *fem*'dir. En fazla bahsedilen özellikleri tatlı olması ile varlığından şüphe ettirecek kadar küçük ve dar olmasıdır. Ağız, divan şiirinde çoğunlukla dudağa benzer bir şekilde kullanılır ve ikisinin müşebbehünbihleri arasında büyük ortaklık vardır. En fazla *gonca*'ya benzetilmektedir.

VASIFLARI

Dar (teng)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzının şairin aşk acısına dermana kabil olduğu, fakat ihsan vakti geldiğinde cimrilik ettiği¹ (daraldığı) söylenmektedir.

دهان یار که درمان درد حافظ داشت

(Hâfız 224.8) فغان که وقت مروت چه تنگ حوصله بود

“Sevgilinin Hâfız’ın derdinin dermanı olan ağzı feryat ki mürüvvet vaktinde ne kadar da daralıyor!”

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin ağzına hasretten canının daraldığını, ne var ki müflis âşıkların o ağızdan kam almalarının ham hayal olduğunu söylemektedir. Beyitte ağza atfedilmeden iki kere kullanılan “teng” kelimesi ağza işaret etmektedir.

از حسرت دهانش آمد بتنگ جاتم

(Hâfız 244.4) خود کام تنگ دستان کی زان دهن بر آید

“Ağzına hasret duymaktan canım daraldı. Fakirlerin muradı o ağızdan nasıl gerçekleşecek!”

¹ Sûdî, beyitteki “havsala” kelimesini şu şekilde tarif etmektedir: “Lügatte kuş kursağına dirler ki sâ’ir hayvânâtın mi’desi yerine vâki’dir. Türkiide havsalası tar dirler, hiç nesneye mütehammil değil diyecek yerde. Bunda ‘teng-havsala’ kemâl-i mürüvvetsizlikden ‘ibâretidir” (Sûdî, c. 2, s. 1437).

Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf ez-Zebîdî. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, c. 4. çev. Kâmil Miras. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Zülfe, Ömer. *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.

Zülfe, Ömer. “Şiir Dilinde Anlam Çağrışımları”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9 (2012): 151-166.

MÜŞEBBEHÜNBIH İNDEKSİ

- âb-ı hayât 242
abanoz 57, 144
adam 126
afyon 154
ahu 126
akik 243
akrep 58
akşam 58
aldatıcı 127
alev 173
anber 59, 155, 219
ar'ar 312
asa 313
asker 144, 155, 219
ateş 173, 243
atlas 60
avcı 128
ay 102, 155, 174, 297, 303
âyet 220
ayın harfi 128
ayna 175, 297
ayna çerçevesi ve sapı 60
ayva çekirdeği 155
badem 129
bağ 60
Bağdat 176
bahar 177
bahçe 178
bal 244, 275
ban ağacı 313
bayram 178
bela 61, 156, 179, 220, 314
berat 179
Bilal 156
budak 314
buhar 221
buhur 62, 156, 221
buhurdan 180
bulut 63, 110, 221
bülbül 245
cadı 63, 130
can 245, 275
cellat 131
cennet 180
cevher 246
cevher-i ferd 275
cim harfi 63
cüllâb 246
çemen 180, 221
çenber 64
çerağ 181
çeşme 247
çevgan 64, 111
çınar 314
Çin 65
çiy 269
çizgi 222
çörek otu 157
dâğ 157
daire 222
dâne 157
darağacı 65

defter 181
 deniz 181
 deva/ilaç 247
 diken 222
 dolunay 102
 dudu kuşu 276
 duman 66, 223
 efsun 248
 ejder 66
 el 67
elif harfi 315
 elma 289, 294
 erguvan 182
 erguvan fidanı 316
 etek 67
 ferman 182, 223
 fesleğen 68, 223
 fıstık 276
 fidan 301, 316
 firdevs 182
 firuze 224
 fitil 68
 fitne 69, 131, 158, 224
 gâliye 69, 225
 gazâl 132
 gece 69, 225
 gevher 159
 gonca 183, 249, 277
 gökyüzü 183
 gölge 70, 111, 226
 gölgelik 111, 226
 gözbebeği 159
 gubar 226
 gül 105, 183, 317
 gül aşılınmış servi 317
 gül bahçesi 102, 185
 gül budağı 301, 317
 gül fidanı 318
 gül yaprağı 185, 250, 287, 298
 gümüş 105, 186, 290, 298, 302, 333,

339
 günahkâr 71, 227
 gündüz 186
 güneş 160, 186, 299, 303
 güzel 187
 habb-i nebât 270
 halhal 307
 halka 71, 227, 302
 hançer 144
 harami 112, 132
 hasta 133
 hava kabarcığı 290
 hayal 334
 hazine 188
 helva 251
 hırka 72
 hikâye 72
 hilal 112, 227, 307
 hil'at 73
 Hindistan 160, 228
 Hindu 73, 134, 160
 hisar 228
 hokka 251, 278
 huri 188
 hurma 252
 hüma 74, 113
 ışık 189
 ıtıknâme 228
 ıtır 74
 iki mısra 113, 229
 iman 189
 inci 270
 ipek 74
 iplik 75, 145, 333
 i'rab 229
 İrem 189
 İsa 252
 Ka'be 190
 kadeh 229, 253, 279, 290
 kâfir 75, 134, 230

- kâfûr 295
 kâğıt 190
 kalem 308, 318
 kan 253, 279
 kan dökücü 134, 145
 kanat 114
 kanca 76
 kandil 102
 kara 77, 161
 karabiber 161
 karanfil 161
 karanlık 77, 230
 karga 77
 karınca 77, 230
 kasır 190
 kemend 78
 Kevser 255
 kible 114, 191
 kıl 334
 kıl kalem 115
 kılıç 115, 145
 kırlangıç kanadı 78
 kıvılcım 279
 kıyamet 319
 kilit 78
 kirpik 230
 kitap 191
 köşe 115
 kuyu 290
 küpe 255
 la'1 192, 255
 lale 192, 256
 lale bahçesi 193
 lam harfi 79
 levha 193
 Leyli 79
 Lokman 256
 macun 257
 med 116
 melek 194
 menekşe 79, 231
 mercan 257
 mesken 80
 meşale 194
 meyhaneci 135
 meze 258
 mızrak 146
 mızrap 147
 mihrap 117
 mihr-giyâh 231
 mil 320
 mim harfi 279
 minare 320
 misk 80, 117, 161, 232
 mum 195, 295, 321
 mushaf 196
 muska 232
 nâfe 82, 163
 nahıl 321
 naim cenneti 197
 nakış 233
 nal 82
 nar çiçeği 198
 nergis 135
 nesrin 198
 neşter 147
 nevrüz 199
 niğaristan 199
 nîş 147, 234
 nokta 163, 279
 nun harfi 118
 nur 103, 199
 ok 136, 148, 322
 okçu 118
 ömür 83, 323
 örtü 83, 234
 pas 234
 perdedar 235
 peri 200
 peşmine 83

piyon 164
 put 201
râ harfi 119
 ravza 202
 rebap 119
 ruh 323
 ruhsâr kelimesi 202
 Rum diyarı 202
 Rüstem 137
 sabah 203
 saf 149
 sâkî 137, 258
 sanavber 323
 sancak 324
 sarhoş 137
 sayfa 203
 sedef 280
 sefidar 324
 seher 204
 selsebil 84
 semen 204, 299
 serdar 84
 sername 120
 servi 325
 sır 258, 280
 Sidre-i münteha 326
sin harfinin dişleri 235
 sinek 164
 su 205
 sultan 84
 sünbül 85, 235
 süt 259
 şahbaz 86, 138
 şahin 86, 139
 Şam 87
 şarap 206, 259
 şebboy 87
 şebçerâğ 206
 Şebdîz 87
 şeftali 206

şeftali çiçeği 207
 şeker 260, 281
 şeker kamışı 261
 şerbet 262
 şimşad 327
 şimşek 207
 tabip 139, 262
 tâk 120
 talih 207
 tarla 208
 Tatar 139
 tavus 88
 teng-i şeker 281
 testi 281
 tılsım 236
 tiryak 262
 toz 236
 Tuba 328
 tuğra 88, 121
 turunç 208
 tuzak 88
 tuzluk 282
 Türk 140
 organ 89
 Ülker 208
 üzerlik tohumu 165
 yağmur 149
 yakut 262
 yankesici 90
 yasemin 208, 291
 yay 121
 yay kirişi 91
 yazı 122, 237
 yıl 91
 yılan 91
 yıldız 165, 209, 271
 yok 263, 282, 335
 yol 92
 Yusuf 209
 yuva 92

yüzük, yüzük kaşısı, mühür 264, 283
zalim 93
zehir 140
zenci köle 238
zerre 238, 284
zırh 94
zincir 94
zindan 292
Zühre 103, 165
zülal 265
zünnar 95